

В. В. Лаппо

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНА РЕТРОСПЕКТИВА ПРОБЛЕМИ ДУХОВНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ

З-поміж широкого кола проблем вітчизняної освіти питанням формування, розвитку й удосконалення духовної сфери особистості видатні вітчизняні педагоги надавали особливого значення. Непересічний дослідницький інтерес до вищезазначених понять можна пояснити їх основоположним значенням у житті кожної людини.

Аналіз дослідження сучасних науковців дозволяє дійти висновку про те, що духовність – фундаментальне надбання людини, у якому акумульовано всю людську культуру. Саме в царині культури (науці, мистецтві, релігії, моралі, праві) створюються цінності, які привласнює у своєму розвитку особистість. Активно долучаючись до світу культури, вона й набуває духовності як вищого вияву людяності.

Духовність не приписується індивідові ззовні, вона виростає зсередини разом із особистісним «Я» людини, а часто навіть випереджає його формування і виражається лише в суспільно значущих прагненнях. З огляду на це духовність є якістю особистості, що характеризує мотивацію та сенс її поведінки. Отже духовність варто тлумачити як певну ціннісну позицію особистості, що виявляється в моральних взаєминах [5, с. 12].

Духовність також можна вважати продуктом і фундаментальною основою культури. Духовності властиві такі моральні якості особистості, які підносять її над власними фізіологічними потребами. Останнім часом поняття «духовність» часто уживають на позначення світоглядних орієнтирів поведінки особистості.

Для теоретичного підґрунтя нашого дослідження обрано дефініцію «духовність» як цілісність, гармонійність, єдність людини із собою, іншими людьми, природою, суспільством, вищими силами. Духовність є специфічною моральною категорією, що характеризує мотивацію і сенс поведінки особистості.

Слід зазначити, що найбільш повно духовність розкривається через систему таких цінностей, як благо – вища ступінь в ієрархії цінностей; добро – нормативно-оцінна категорія в узагальненій формі, що позначає належне й морально-позитивне; сенс життя – найбільше благо в житті людини; ідеал – духовна спрямованість людини до значимого і зробленого; правда – одна з найбільших цінностей, що визначає значимість людського життя; краса – духовна спрямованість людини до прекрасного; віра – якість духовного стану людини, що дозволяє надати сенс її існуванню; надія – якість духовного стану людини, що відкриває їй перспективу і додає значимості її духовним

зусиллям; любов – духовна енергія людини, що пов’язує її з іншими людьми і соціальним середовищем у цілому [12, с. 208].

Створення і реалізація ефективної виховної системи духовного становлення зростаючого покоління неможливе без звернення до наукового доробку видатних вітчизняних педагогів.

Метою статті є визначення і систематизація основних теоретичних положень щодо змісту і сутності процесу виховання духовно досконалої особистості в історії розвитку педагогічної думки України.

До різних аспектів означеної проблеми зверталися К. Ушинський, О. Духнович, С. Русова, І. Огієнко, В. Сухомлинський та ін. Вони надавали великого значення формуванню в підростаючого покоління духовних якостей, моральної культури, що складають основу успішних міжособистісних взаємин.

Видатний педагог К. Ушинський вважав особистість учителя найважливішим інструментом у справі духовного виховання дітей, а орієнтиром учительської діяльності – дитину як людину, що розвивається.

У своїх працях він називав педагогіку мистецтвом, яке базується на ціннісній основі наукових знань. Визначаючи ціннісно-духовну сутність педагогічної професії, видатний педагог найголовнішим професійним орієнтиром називав особистість вихованця, його розвиток і саморозвиток, проте стверджував, що вчителю «окрім терпіння, вроджених здібностей та навичок необхідні ще й спеціальні знання» [17, с. 121]. Ці спеціальні знання К. Ушинський пов’язував з морально-духовними цінностями вчителя. Адже виховна сила виявляється тільки з живого джерела людської особистості. Тільки особистість може діяти на духовний розвиток і самовизначення особистості, тільки характером можна формувати характер. Причини такого морального магнетизування приховані глибоко в природі людини [17, с. 241–242].

Справжнього вчителя, вважав Г. Сковорода, характеризують насамперед такі духовні цінності, як висока людяність, чесність, принциповість, відсутність розбіжності між словом і справою. Він був упевнений, що чуйність, гуманність та чесність можуть сформувати в молоді тільки такі педагоги, яким ці якості глибоко властиві. Він і сам був зразком педагога, який уміє встановлювати гуманістичні стосунки з учнями [13, с. 631].

Серед духовних якостей найбільш потрібних учителю О. Духнович виокремлює добронравність, оскільки він є дзеркалом, дивлячись у яке, юнаки бачать увесь розквіт добродетності [4, с. 519].

Високі вимоги до вчителя висував М. Корф. На його думку, особлива роль та відповідальність покладені на вчителя початкових класів, бо саме в молодшому віці закладається фундамент особистості, від якого залежить доля людини. Саме в школі з перших років

навчання, формується база духовно-моральних цінностей, переконань, ідеалів. У моделі особистості вчителя вчений виділяє такі, морально-духовні цінності: повагу до навколишніх людей як провідну моральну позицію, що становить основу гуманістичної концепції; відданість учительській професії, любов до дітей; прагнення і готовність до самоосвіти; особистісні якості: сумлінність, чесність, скромність, моральна шляхетність, самокритичність, висока моральність [6, с. 21]. В ієрархії духовних цінностей на найвищому щаблі стоїть любов до ближнього. «Якщо ви не любите дітей, то не заходьте до школи – не буде користі ні від викладання вашого, ні від спостереження вашого за школою», – писав М. Корф [6, с. 37].

На думку педагога, духовність пробуджується в людині з того часу, коли вона вперше замислюється над сенсом свого існування, над тим, хто вона є, яке місце займає у світі. На духовному рівні свідомості людина усвідомлює, що Всесвіт – це єдиний організм, а Земля з усіма істотами, що її населяють, – його невід’ємна частина. З цього випливає і відповідне ставлення до всіх живих істот Всесвіту, як до самого себе. Єдина, нерозривна нитка єднає все між собою: людину з людиною, людину з явищем природи або з предметом мистецтва.

Слід наголосити, що й сьогодні ідеї М. Корфа не втратили свою актуальність. Погоджуємося з його думкою про те, що вчитель не лише організатор навчально-виховного процесу, а й найважливіше «джерело наукової, світоглядної, морально-естетичної інформації» [6, с. 43].

Сьогодні саме проблема духовних цінностей перебуває в центрі уваги. Система цінностей – це те, що пов’язує суспільство з індивідом. Цінності духовні, моральні лежать в основі вибору цілей, засобів та умов діяльності. Як зазначав Я. Чепіга, освіта повинна будуватися, насамперед, на духовних здібностях дитини, які закладені в її природі. Освіта буде кориснішою і міцнішою, якщо будуть застосовані природні індивідуальні риси особистості. На думку педагога, «все те, що вкладено природою в структуру організму індивідууму, існує в ньому як непорушна сила, яку людині не можна ні збільшити, ні зменшити, і тільки виховання може дати той чи інший напрямок» [23, с. 36]. Учений стверджував, що основними завданнями педагогіки як науки є вивчення духовної та фізичної природи дитини. Мета духовного виховання – це гармонійний, вільний і всебічний розвиток особистості, основою якої є принципи духовності, природовідповідності виховання і народності.

На думку педагога, навчальний заклад, здійснюючи навчання та виховання дитини, повинен ставити перед собою такі завдання: культивувати в житті все придбане нею від рідного народу, близьке і природне їй; розвинути її індивідуальні здібності й корисні нахили; скласти такі умови освіти, де б народна воля розвинулась вільно в дитині і лягла б в основу духовного поступу молодого покоління [21, с. 7].

Педагог зазначав: «Освітити дитину – значить розвинути її духовно й фізично; задовольнити прагнення її природи згідно із

загальнолюдськими принципами добра і правди; зберегти гармонію її розвитку» [20, с. 19].

Головні цілі духовного та морального виховання Я. Чепіга вбачав у тому, щоб зберегти «цілість і чистоту людської природи в дитині», «зберегти душу дитини незіпсованою», допомогти «добрим почуттям пробитись з-під намулу оточення», «розвинути в душах дітей зерна гарних людських почуттів». Отже, на думку педагога, вирішальну роль у формуванні духовних якостей дитини (учня) відіграє вчитель, який «займає значне місце в еволюційному рухові людської думки і в духовній творчості людства взагалі» [23, с. 22].

У праці «Національність і національна школа» Я. Чепіга зазначав, що все те, що дитина набула в дитинстві з рідною мовою, знайшло втілення в її відчуттях, уявленнях, розумінні й розміркуваннях. Усе це становить її духовний досвід, з яким вона приходить до школи. Справжня освіта має виходити з розуміння національних особливостей, викликати палке бажання досягнути загальнолюдські надбання. «Національне виховання виникає з інстинкту самоохорони, що в широкому розумінні дбає про фізичне, моральне й матеріальне здоров'я нації» [21, с. 28–29].

Духовні ідеали, на думку С. Русової, закладені в християнстві. Вона вважала, що вчитель впливає на учнів своїм характером, веселим, енергійним; що він зобов'язаний бути громадянином і так наближати до життя шкільну науку, щоб вся громада бачила її користь і поважала таке навчання й самого вчителя [11, с. 124].

Актуальними і вчасними є сьогодні поради І. Огієнка щодо основних завдань родинного виховання: формування духовних цінностей із позиції добра, справедливості, гідності, правди, честі, людяності; створення сприятливої трудової атмосфери в сім'ї; залучення дітей до світу знань через народні казки, пісні, прислів'я, приказки, думки, лічилки тощо; піклування про нормальний розвиток відчуттів і сприймань дитини; турбота про те, щоб кожна дитина всебічно розвивалася, володіла рідною мовою, елементарними знаннями про довкілля (рідний край, природу тощо); залучення дітей до активної участі в народних традиціях, звичаях, обрядах, виховання в них національної свідомості та самосвідомості, характеру тощо [8, с. 52].

Саме І. Огієнко застерігав: коли суспільні духовні цінності та ідеали суперечать особистим, відбувається відторгнення частини або руйнація всієї ціннісної системи дитини, що, так само, веде до духовної кризи, яка проявляється в дезорієнтації та спустошенні. Принципом побудови якісно нового змісту освіти, організації процесу навчання та виховання, сконцентрованого довкола формування духовно розвиненої особистості, науковець уважав комплексне виховання духовних цінностей. Саме тому він намагався розв'язати питання про взаємозалежність між різними чинниками педагогічного процесу. У традиційних моделях виховання І. Огієнко розмішував компоненти (за

значущістю) у такій послідовності: школа – церква – родина (педагог, духовний учитель, дитина, виховання батьки, зміст освіти й методи навчання та виховання [9, с. 50].

Духовне виховання І. Огієнко розглядав як процес цілеспрямованого формування в людини духовно-національних якостей і характеру, стереотипів поведінки й аксіологічної орієнтації, які визначає історико-культурна специфіка розвитку окремого суспільства. Ось чому метою виховної діяльності батьків і педагогів він вважав активну, духовну особистість з високими громадянськими якостями. Вчений доводив, що в навчально-виховному процесі повинні формуватися, насамперед, національна свідомість і самосвідомість, світогляд, патріотизм, повага до споконвічних традицій свого народу, глибока духовність особистості. На думку І. Огієнка, в меті та змісті виховного процесу повинна домінувати ідея духовної спрямованості. Отже, завдяки орієнтації на духовні здобутки народу формування стійких духовнотворчих, націотворчих і державотворчих якостей дітей і молоді сприяє їх всебічному розвитку.

З огляду на розуміння важливості й значущості духовного виховання І. Огієнко ставив перед національною школою важливе завдання – формувати кращі риси характеру українця: моральність, чуттєве ставлення до світу, високу емоційність, національну гідність, повагу, доброзичливість, честь, почуття обов'язку перед Батьківщиною, силу волі, шляхетність, тобто виховувати духовно розвинену особистість. Виховання має бути спрямоване на відродження духовної свідомості українців, усвідомлення вихованцями себе як представників етносу, носіїв національного характеру, спадкоємців загальнолюдських, християнських і національних морально-духовних цінностей. Але для цього, стверджував І. Огієнко, необхідно спрямувати зміст, форми та методи виховної роботи на формування духовно-національної самосвідомості; дати учням певний обсяг знань загальнолюдської культури; формувати в них уміння та навички культури особистої поведінки, культури взаємостосунків, культури мови тощо; враховувати у виховному процесі індивідуальні та вікові особливості дітей, їхні здібності, покликання, нахили, обдарування, прагнення, інтереси; вивчати, засвоювати та застосовувати у виховній практиці християнські традиції українського народу [8, с. 71].

Використання в національній школі народно-християнської спадщини у вихованні духовних цінностей дітей і молоді сприяють такі форми роботи: підготовка і проведення зборів, виховних занять; виголошення доповідей, рефератів; влаштування традиційних християнських свят з метою розв'язання завдань морального виховання учнів; поширення засобів користування духовною літературою та організації книжкових виставок і вітрин нових книжок; забезпечення єдності й наступності у вивченні українських народних традицій у процесі гурткових занять (гурток «Народної творчості», гурток

«Плекання рідної мови», гурток «Цінителів української культури» тощо); організація конкурсів та влаштування виставок творчих робіт, виготовлених руками учнів; випуск цікавих за формою й змістом журналів, газет, де б розкривались основи духовності особистості; проведення походів та екскурсій для ознайомлення дітей з історично-культурною спадщиною рідного народу [8, с. 65].

Розмірковуючи над проблемами виховання, М. Демков зазначає, що залучення дітей до найважливіших духовно-моральних цінностей залежить від того життєвого прикладу, який подають батьки своїм дітям: «У справі виховання прикладом є могутній засіб, на якому має бути побудована вся система морального виховання» [3, с. 355–356].

У статті «О нравственном воспитании» учений наголошує: «якщо в школі говоритимуть про правдивість, чесність, справедливість, милосердя, любов до ближнього, любов до батьківщини, до усього людства, а учень, приходячи додому, зустрічатиме дрібні сварки батька з матір'ю, прагнення поживитися за чужий рахунок, нашкодити ближньому, тоді, звичайно, ефект буде невеликий» (Демков, 1994).

У педагогічних творах А. Макаренка наголошено – виховання є процесом соціальним у найширшому розумінні. Виховує все: люди, речі, явища, але насамперед і найбільше – люди. З них на першому місці – батьки і педагоги. З усім складним світом навколишньої дійсності дитина входить у незлічені стосунки, кожні з яких неминуче розвиваються, переплітаються з іншими стосунками, ускладнюються духовно-моральним зростанням самої дитини. Спрямувати цей розвиток і керувати ним – завдання вихователя [7, с. 22].

В основу вивчення духовного світу школярів В. Сухомлинський поклав аналіз їхньої діяльності в широкому розумінні цього поняття. Найбільш важливі ті види діяльності, у яких внутрішні духовні сили людини – це її розум, почуття, погляди, переконання, щодо створення і збільшення матеріальних цінностей суспільства. Завдання школи – забезпечувати умови для такої діяльності, сприяти виявленню активних духовних сил людини. Багатство духовного життя особистості залежить значною мірою від того, як глибоко людина не лише розуміє, а й відчуває благородство ідей гуманності, людяності. Багатство духовного життя починається там, де благородна думка і моральне почуття, зливаючись воедино, проявляється у високomorальному вчинкові [15, с. 92].

У своїх працях В. Сухомлинський виокремлює три основні завдання, які постають перед учителем щодо формування духовних цінностей особистості:

- 1) формування морально-духовних звичок, передусім звички поступитися власними інтересами, якщо треба віддати свої сили в ім'я добробуту іншої людини;
- 2) виховання моральної звички в саморозумінні, емоційному переживанні й самооцінюванні власних вчинків, особливо тих, які відображають ставлення до своїх рідних, близьких, праці;

3) розвиток педагогічних основ духовно-моральних звичок та рис.

Критеріями вихованості видатний педагог вважав: життєрадісне світосприймання дитини; здатність бачити поруч з собою іншу людину, брати близько до серця її радощі і горе, тривоги і хвилювання; віра в іншу людину; багате духовне життя в світі прекрасного [15, с. 258].

За переконанням В. Сухомлинського, для того щоб сформувати духовні цінності, недостатньо забезпечити глибоке усвідомлення вихованцями чуйності й піклування як етичних понять, необхідно організувати процес емоційного переживання дитиною цих почуттєвих утворень. І найкращим способом розгортання цього процесу мають бути вчинок-піклування, вчинок-чуйність, в яких дитина виступала б їх об'єктом. Суб'єктами цих вчинків мають бути рідні дитини. Це принципово важливо, тому що теплі родинні взаємини, впливаючи на перебіг таких вчинків, справляють на дитину сильне враження, а батьківська чуйність та піклування спонукають дитину до морально-духовних вчинків посилення [16, с. 234–235].

У своїх працях автор *неодноразово наголошував на тому, що для підготовки до життя справжньої людини необхідно виховати в ній такі якості, як гуманність, справедливість, патріотизм, уміння дорожити святинями Батьківщини як особистими цінностями*; гармонійна єдність громадського й особистого в духовному житті людини, багатство духовного світу, духовних інтересів, запитів і потреб; уміння користуватися духовними цінностями й дорожити ними; потреба людини в людині як носієві духовних цінностей; уміння не лише бачити добро і зло, але і близько приймати все що відбувається навкруги; ідейна переконаність, готовність боротися за свої переконання; почуття людської гідності; постійне прагнення до моральної досконалості [16, с. 269].

Водночас, В. Сухомлинський акцентує увагу на морально-етичних настановах, які мають абсолютний характер, універсальне значення й виступають основними категоріями духовності. На думку вченої, моральні цінності, уявлення, настанови та аксіоми є продуктом нашої історії та культури [15, с. 67].

Духовність, за М. Стельмаховичем, є сукупністю психічних явищ, що характеризують внутрішній світ людини, основні риси культурної спрямованості особистості – її життєві інтереси, переконання, погляди, ідеали, світогляд, ставлення до життя, до інших людей, до своїх обов'язків і до самої себе, її осмислення, бажання, воля, естетичні й моральні почуття. Вчений зазначає, що поняття духовності та моралі органічно переплетені між собою. В особі людини вони теж, по суті, мають спільну репрезентацію, оскільки стосуються виявлення трьох її головних сил, або здібностей, до яких належать: 1) мислення; 2) відчуття (почуття); 3) хотіння (бажання, воля), що зумовлює помисли та життєві кроки, вчинки, поведінку особистості. Усі вони сполучені в

одну гармонійну єдність і взаємно себе доповнюють, допомагають. Тож вживання терміну «духовно-моральне виховання» цілком справедливе [14, с. 94].

До важливих компонентів моральної свідомості дитини належать її духовно-моральні почуття – переживання нею свого ставлення до дійсності, до людей, до власної поведінки. Адже на їх основі формуються такі вагомні якості особистості, як почуття власної гідності, симпатичні почуття (вдячності, співчуття до ближнього, любов до України, повага до інших народів, бережливого ставлення до природи) та почуття естетичності (охайності, порядку, пристойності, коректності) [14, с. 134].

Дещо інша думка висловлена Н. Примаченко, яка розглядає моральне спілкування як важливу духовну потребу в моральному взаєморозумінні, яке ґрунтується на симпатії, емоційній підтримці й співчутті, дружбі й любові, на згоді й солідарності, на повазі до людини як вищої цінності світобудови, на інтересі до її справ і думок. Саме така потреба зумовлює поведінку, яка характеризується дотриманням принципів і норм моралі. У цьому проявляється духовна культура, моральна краса особистості [10, с. 155].

Ретроспективний аналіз проблеми духовного становлення особистості засвідчив, що видатні вітчизняні педагоги наголошували на першочерговості розвитку і вдосконаленні духовного потенціалу кожної дитини. Водночас вони розглядали тільки окремі складові цього феномена. Зокрема виховання духовності як чуттєвого ставлення до світу, гідності, поваги, доброзичливості, честі, почуття обов'язку перед батьківщиною, шляхетності, а також пропонували лише окремі методи і засоби їх формування.

Список використаної літератури

- 1. Боришевський М. Й.** Дорога до себе: від основ суб'єктності до вершин духовності : монографія. Київ: Академвидав, 2010. 416 с.
- 2. Вишневський О. І.** Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навчальний посібник. Дрогобич: Коло, 2003. 528 с.
- 3. Демков М. И.** О нравственном воспитании. *Педагогический сборник*. 1994. С. 553–578.
- 4. Духнович О. В.** Народна педагогіка. *Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки*. Київ: Радянська школа, 1961. С. 517–522.
- 5. Климишин О. І.** Психологічні особливості розвитку духовності старшокласників у процесі навчання: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Прикарпатський ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2004. 249 с.
- 6. Корф Н. А.** Доклад почетного члена Московского университета барона Бердянскому уездному земскому собранию. *Народная школа*. 1875. № 2. С. 34–46.

7. **Макаренко А. С.** Твори: в 7 т. Київ: Радянська школа, 1953. Т. 4. С. 19–23.
8. **Огієнко І. І.** Наука про рідномовні обов'язки. Жовква, 1936. 72 с.
9. **Огієнко І. І.** Про шляхи та засоби виховання духовних цінностей особистості. *Наукові записки Тернопільського держ. пед. ун-ту.* Серія: педагогіка. 1999. № 3. С. 48–52.
10. **Примаченко Н. М.** Сервіс як культура взаємовідносин у маркетингу. *Актуальні проблеми економіки.* 2004. № 2 (32). С. 154–165.
11. **Русова С. Ф.** Вибрані педагогічні твори: у 2 кн. / за ред. Є. І. Коваленко; упоряд. прим. Є. І. Коваленко, І. М. Пінчук. Київ : Либідь, 1997. Кн. 2. 320 с.
12. **Савчин М. В.** Духовний потенціал особистості. Івано-Франківськ: Плай, 2001. 240 с.
13. **Сковорода Г. С.** Повна академічна збірка творів; за ред. Л. Ушкалова. Харків: Майдан, 2016. 1398 с.
14. **Стельмахович М. Г.** Українська родинна педагогіка: навч. посіб. Київ: ІСДО, 1996. С. 183–191.
15. **Сухомлинський В. О.** Батьківська педагогіка. Київ: Радянська школа, 1978. 214 с.
16. **Сухомлинський В. О.** Духовний світ школяра: Вибр. твори: В 5-ти т. – Київ: Радянська школа, 1976. Т. 1. С. 209-402.
17. **Ушинський К. Д.** Вибрані педагогічні твори: в 2 т. / пер. з рос.; ред. кол. В. М. Толетов та ін. Київ: Радянська школа, 1983. Т.2: Проблеми російської школи. 359 с.
18. **Ушинський К. Д.** Избранные педагогические сочинения: в 2 т. Москва: Педагогика. 1974. Т. 1. 583 с.
19. **Чепіга Я.** Народний учитель і національне питання. *Світло.* 1912. № 1. С. 15–25.
20. **Чепіга Я.** Проект української школи. *Світло.* 1913. № 2. С. 31–41.
Чепіга Я. Самовиховання вчителя. *Світло.* 1913. № 9. С. 6–13.
21. **Чепіга Я.** Національність і національна школа. *Світло.* 1910. № 1. С.16–29.
22. **Чепіга Я.** Уява і мислительна та творча діяльність дитини. *Світло.* 1914. № 9. С. 13–40.

Лаппо В. В. Історико-педагогічна ретроспектива проблеми духовного становлення особистості

У статті систематизовано концептуальні положення щодо визначення понять «духовність», «духовні цінності» у контексті особистісного становлення людини. На підставі теоретичного аналізу історико-педагогічних джерел автор виокремлює провідні аспекти духовного вдосконалення зростаючого покоління як невід'ємної складової системи національної освіти. Представлено ідеї видатних українських педагогів про особливості становлення і розвитку духовних

цінностей особистості у навчально-виховному процесі освітнього закладу та родинному вихованні. Охарактеризовано зміст і динаміку розвитку уявлень про визначальні завдання, принципи та закономірності виховання духовних цінностей в історії вітчизняної педагогіки. Окреслено засадничі педагогічні умови, форми організації, методи, прийоми і засоби виховної роботи спрямовані на оптимізацію духовного становлення особистості в осередку родинного, освітнього, соціального простору.

Ключові слова: духовність, духовні цінності, особистість, виховання, духовне вдосконалення.

Лаппо В. В. Историко-педагогическая ретроспектива проблемы духовного становления личности

В статье систематизированы концептуальные положения по определению понятий «духовность», «духовные ценности» в контексте личностного становления человека. На основании теоретического анализа историко-педагогических источников автор выделяет ведущие аспекты духовного совершенствования подрастающего поколения как основной составляющей системы национального образования. Представлены идеи выдающихся украинских педагогов об особенностях становления и развития духовных ценностей личности в учебно-воспитательном процессе образовательного учреждения и семейном воспитании. Охарактеризованы содержание и динамика развития представлений об определяющих задачах, принципах и закономерностях воспитания духовных ценностей в истории отечественной педагогики. Определены основные педагогические условия, формы организации, методы, приемы и средства воспитательной работы направленные на оптимизацию духовного становления личности в организации семейного, образовательного, социального пространства.

Ключевые слова: духовность, духовные ценности, личность, воспитание, духовное совершенствование.

Lappo V. V. Historical and pedagogical retrospective of problems of spiritual personal development

The article highlights the author's definition of "moral values" based upon the analysis of terms "spirituality", "spiritual values" in research literature. The author interprets spiritual values as semantic formations that are fixed in the consciousness of the individual. Moral values are based on unconditional acceptance of human beings, justice, mercy, understanding of one's responsibility for someone's well-being; spiritual values are shown through deeds that help harmonize the relationship between the individual and the society. Pedagogical ideas that contain theoretical base of the development of spirituality of the individual are analyzed.

The essence and dynamics of the development of views on the process of spiritual upbringing in and native pedagogics are characterized. The article

touches upon the subject of pedagogical conditions, methods and means of working with children that help to optimize the process of spiritual upbringing in childhood.

Among the pedagogical conditions of spiritual values upbringing the main ones are the following: the basis of education is the approval of the value of the human, social environment should be an example of virtuous activity and stimulate the child, moral education is carried out in integrity with intellectual and aesthetic education, in the educational process, it is important to shape not only the moral consciousness and behavior but also moral sentiments and motives for deeds. Among the means of education in the history of pedagogy much attention is paid to moderate discipline, the authority of adults, the unconditional love to the child, fairy tale, beauty and the incorporation in different activities, especially in the game.

Key words: spirituality, spiritual values, personality, upbringing, spiritual development.